

Табл. 3

Показники врожайності основних сільськогосподарських культур у Харківській губернії та в деяких іноземних країнах [16]

	Пшениця, жито, ячмінь, овес у 1913 р. посів тис. дес.	збір тис. пуд	пуд /дес.	Картопля у 1913 р. пуд/дес.	Пшениця у 1901-1915 рр. пуд/дес.
Німеччина	13254	2Е+06	139	1057,1	139,9
В. Британія	2845	4Е+05	127	434,2	147,1
Канада	8586	8Е+05	98,5	750	92,9
Австро-Угорщина	5647	5Е+05	94,6	603,4	89,5
Франція	11445	1Е+06	86,3	57,5	86,5
США	36538	3Е+06	70,1	504,2	68,3
Харківська губ.	1978	1Е+05	68,1	552,6	59,1
Євр. Росія	66349	4Е+06	58,8	452,5	58,3
у %					
Німеччина	670	1370	204	191,3	236,6
В. Британія	143,8	267,8	186	78,6	248,9
Канада	434	627,2	145	135,7	157,1
Австро-Угорщина	285,5	396,3	139	109,2	151,4
Франція	578,6	732,7	127	10,4	146,4
США	1847,1	1900	103	91,2	115,5
Харківська губ.	100	100	100	100	100
Євр. Росія	3354	2896	86,3	81,9	98,6

Так, якщо показник врожайності чотирьох основних зернових культур (пшениці, жита, ячменю та вівса) станом на 1913 р. по Харківській губернії прийняти за 100 %, то у Німеччині він становив 204,4 %, Великій Британії – 186,2 %, Канаді – 144,5 %, Австро-Угорщині – 138,8 %, Франції – 126,6 %, США – 102,9 %. Нижчим був тільки показник врожайності по всій Європейській Росії. До того ж зазначимо, що 1913 р. був для Харківської губернії одним із найбільш урожайних. Якщо порівнювати врожайність не за один рік, а за більш тривалий період, відставання Харківської губернії виявиться ще більшим (див. останню колонку таблиці).

Таким чином, за період, що досліджується, урожайність на надільних землях Харківської губернії мала позитивні тенденції, що свідчить про значний прогрес селянського господарства. Незважаючи на значне зростання, урожайність на селянських полях залишалася низькою, значно поступаючи у цьому розвиненим європейським країнам. Зберігалася жорстка залежність землеробства від природно-кліматичних умов, що за умови збереження однобічного зернового напрямку значно підвищувало ризик неврожаїв. Підвищити врожайність можна було за рахунок впровадження інтенсивних технологій, прогресивних сівозмін, угноєння ґрунту тощо, тобто шляхом інтенсифікації сільського господарства.

1. Кауфман А.А. Вопросы экономики и статистики крестьянского хозяйства. – М., 1918.
2. Фортунатов А.Ф. Урожайи ржи в Европейской России.

– М., 1893.
3. Влияние урожаев и хлебных цен на некоторые стороны русского народного хозяйства. – Т. 1, 2. – СПб., 1897.
4. Семёнов М.Н. К вопросу о закономерности колебания урожаев // Вестник статистики. – 1922. – Кн. 9.
5. Вайнштейн А.Л. Эволюция урожайности зерновых хлебов в России до войны и перспективы её развития // Плановое хозяйство. – 1927. – № 7, 8.
6. Влияние неурожая на народное хозяйство России. – Т. 1, 2. – М., 1927.
7. Нифонтов А.С. Зерновое производство в России во второй половине XIX века. – М., 1974.
8. Зеурский Г.В. Рынок сельскохозяйственной продукции Левобережной Украины в 60-90-е гг. XIX в.: Дисс. ... канд. ист. наук. – Харьков, 1989.
9. Белозерцев А.Г. Зерновое хозяйство России (1865-1997 гг.). Историко-экономический очерк. – М., 1998.
10. Растяльников В.Г., Дерюгина И.В. Об урожайности хлебов в России: 1795-2002 годы // Вопросы статистики. – 2004. – № 5.
11. Свод урожайных сведений за 1883-1915 гг. – М., 1928.
12. Пересічний урожай хлібів та картоплі на Україні з 1883 по 1915 рр. // Статистика України. – Харків, 1927. – Сер. II. – Т. 5. – Вип. 2. – № 92.
13. Обзор урожая хлебов 1898/9 года. – Харьков, 1900.
14. Статистический обзор урожая хлебов и трав Харьковской губернии за 1905 г. – Харьков, 1906.
15. Статистический ежегодник за 1906-1917 гг. – Харьков, 1906-1918.
16. Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и некоторых иностранных государств. Год 10. – СПб., 1915.

О.В. Макарова

СОЦІАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ СЕЛЯН-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

За пореформений період у Російській імперії переселилося більше 9 млн. селян. Це явище світового масштабу було об'єктом вивчення багатьох істориків, економістів, демографів та етнологів. Одним із важливих питань, що досліджували вчені, була реконструкція соціального обличчя селян-переселенців. Відомий український дослідник М.А. Якименко, зокрема, зазначав: “а) більшість аграрних мігрантів у Російській імперії епохи капіталізму належали до сільської бідноти; б) питома вага бідноти весь час збільшувалася, аж до абсолютної переваги в роки столипінської аграрної реформи; в) соціальний склад переселенців, особливо в другій половині ХІХ ст., значною мірою залежав від наміченого маршруту (бідніші селяни направлялися в південноукраїнські степи, на Північний Кавказ, в Поволжя, до Сибіру і Казахстану, заможніші – на Далекий Схід)” [1, 179].

Селянство Подільської губернії, на відміну від чернігівців чи полтавчан, пізніше залучилося до переселенського руху, тому чисельність переселенців з Поділля була значно меншою, ніж в інших українських губерніях. Історіографія цього питання нараховує незначну кількість новітніх публікацій (роботи Е. Мельника, О. Махотіна, О. Макарової та ін.), у яких охарактеризовано причини, хід і наслідки переселенського руху в Подільській губернії [2]. Лише

останнім часом була зроблена спроба встановити взаємозв'язок між станом селянського господарства подолян-переселенців на батьківщині та напрямком їхнього переселення [3].

Метою статті є спроба визначити соціальне обличчя селян-переселенців з Подільської губернії, вказати на спільні та відмінні риси, у порівнянні з іншими регіонами Наддніпрянської України.

Російські автори початку XX ст. зазначали, що “при виході з батьківщини середня селянська родина (з губерній у європейській частині імперії. – О. М.) мала наявних грошей і різного майна на загальну суму 239 руб. При поселенні на нових місцях в Азіатській Росії цей капітал, внаслідок дорожніх витрат, скорочувався до 161 руб. на родину, але після 11 років господарювання зростав лише за вартістю будівель, худоби та інвентарю, не враховуючи готівкових коштів, до 466 руб.” [4, 197].

Дослідник А. Бежкович, який у 20-х роках XX ст. вивчав життя українських переселенців на півдні Семіпалатинської губернії (наприкінці XIX – на початку XX ст. цей край входив до Степового генерал-губернаторства), зауважував, що найбільш багаті господарі брали з собою близько 500 руб., а бідніші – в середньому 200–300 руб. на господарство [5, 5-6].

На початку XX ст., за підрахунками тогочасних економістів, на проїзд і облаштування господарства на Далекому Сході переселенцеві необхідно було мати не менше 450 руб. [6, 121]. За розрахунками полтавських земців (1909 р.), для влаштування в найближчих районах (включно із Західним Сибіром) переселенцеві з України потрібно було 450 руб., а в більш віддалених – не менше 700 руб. [7, 91-92].

За даними агронома Полтавської губернської земської управи М. Никольського, який об'їхав Уссурійський край у 1907 р., середній переселенській родині з 5 осіб слід було мати не менше 650 руб. Ці кошти витрачалися таким чином: на подорож з України – 50 руб., на харчування в дорозі – 50 руб., на спорудження будинку – 100 руб., на придбання двох коней – 200 руб., корови – 100 руб., плуга – 30 руб., воза – 30 руб. За спостереженням М. Никольського, із числа тих, хто мав менше цієї суми, пристойно облаштуватися міг лише той, хто володів ремеслами, насамперед ковальською справою [8, 12].

Загальноновизнано, що на Поділлі, порівняно з іншими українськими губерніями, селяни були найгірше забезпечені землею. Так, більшість українських істориків дійшли висновку, що в Подільській губернії до середніх селян зараховували тих, господарства яких мали в своєму розпорядженні від 4 до 7 десятин землі, у той час як у Полтавській – від 6 до 9, у Київській, Харківській, Волинській та Чернігівській – від 10 до 15 дес., на півдні України – від 15 до 20 дес. землі [1, 177].

Численні документальні матеріали свідчать, що основна причина, яка змушувала подільських селян покидати рідну домівку, була та ж сама, що і в інших українських губерніях, – земельний голод. Проте внаслідок дії ряду факторів (прикордонне розташування та значна частка євреїв і поляків у населенні губернії) царські власті довгий час перешкоджали переселенню з Поділля.

М.А. Якименко підкреслює, що до 1905 року влада могла відмовити селянам, які подавали прохання про надання дозволу на переселення, мотивуючи це

недостатністю у них засобів для переселення або “відсутністю потреби” (внаслідок достатньої, з позицій влади, забезпеченості землею і майном на батьківщині). Тому частина селян мусила вдаватися до самовільного переселення. Але тих, хто самовільно вирушив у далекі краї, в окремі роки могли навіть повернути на батьківщину етапом. У зв'язку з цим заможні родини не завжди могли зважитися на такий ризик [1, 175-176].

Із виявлених нами матеріалів видно, який матеріальний стан селян-прохачів був підставою для рішення про відмову чи задоволення їхніх заяв про переселення до різних місць Азіатської Росії. Так, селянинові с.Залуччя Оринінської волості Кам'янецького повіту Григорію Багруку у 1902 р. було відмовлено в переселенні на тій підставі, що він був обтяжений великою кількістю малолітніх дітей [9, 19]. На засіданні Подільського губернського в селянських справах присутствія від 2 грудня 1903 р. було відмовлено в переселенні до Уссурійського краю селянам тієї ж волості Г. Лялюку, О. Смицькому, А. Нагірняку та Т. Смицькому за недостатністю засобів для переселення, оскільки в першого з них виявилось майна всього на суму 60 руб., у другого – на 158 руб., у двох інших коштів не було зовсім. У рішенні присутствія зазначалося, що переселення може бути здійснено лише власним коштом і від кожного переселенця вимагається мати не менше 300 руб. на початкове облаштування і, крім того, окремо на проїзд [9, 102].

7 травня 1902 р. мировий посередник 2-ої ділянки Ольгопільського повіту надіслав до Подільського губернського в селянських справах присутствія відомості про майновий та сімейний стан 11 селян с. Левкова, які клопотали про дозвіл на переселення до Акмолінської області Степового генерал-губернаторства. У листі мирового посередника було зазначено: “...к удовлетворению ходатайства просителей препятствий ... не встречается ... и что один из просителей Мирон Павлов Юрчишин ... уже находится в районе Кривозерской волости, Кокчетавского уезда, Акмолинской области, куда он выехал без разрешения и куда он просит выслать ему установленное проходное свидетельство” [10, 164].

11 родин потенційних переселенців із с. Левкова разом налічували 45 осіб (26 чоловіків і 19 жінок), з них працездатного віку – 12 чоловіків та 11 жінок. Селянські родини були добре забезпечені матеріально: всі мали майна понад 500 крб. на сім'ю, а 78% родин мали майна на суму більш ніж 200 крб. на особу. За нашими підрахунками, у середньому на родину припадало майна на 843 крб. 27 коп., на одну людину – 206 крб. 13 коп. [10, 167 – 171].

Оскільки вирішення прохання селян Подільським губернським у селянських справах присутствієм затягувалося, 26 липня 1902 р. мировий посередник повідомив, що Євмен Довгань і Мирон Юрчишин самовільно переселилися в Акмолінську область, а інших 9 селян відмовилися від попередніх планів і вирішили за сприяння Селянського поземельного банку купити землю в Белзькому повіті Бессарабської губернії [10, 164]. Заслуговує на увагу той факт, що до самовільного переселення вдалися найменш матеріально забезпечені селяни цієї групи. Так, сім'я Євмена Довганя складалася з 5-ти осіб і мала всього майна на 740 крб. (148 крб. на особу). Сім'я Мирона

Юрчишина з 3-х осіб мала майна на 559 крб. (186 крб. на особу).

18 лютого 1906 р. від імені голів 16 селянських родин та 4-х неодружених селян із с. Скибинці Гайсинського повіту було подано прохання про дозвіл на переселення до Оренбурзької губернії. 28 березня 1906 р. відбулося засідання Подільського губернського в селянських справах присутствія, де розглядалося їхнє клопотання. Проте лише 2 червня 1906 р. Ладижинський волосний старшина повідомив селянам під розписку про те, що копію постанови засідання від 28 березня передано на розгляд до Переселенського управління. Виявилось, що шестеро селян, не дочекавшись новин від місцевої влади, вирушили ходоками до Оренбурзької губернії [11, 25–26].

Про рішучу налаштованість селян на переселення свідчить продаж ними рухомого і нерухомого майна. Невипадково всі шість ходоків (П. Олійник, Ф. Гуцал, А. Скрипка, П. Скрипка, І. Держко та І. Осепчик) на лютий 1906 р. зовсім не мали худоби. Один з них (І. Осепчик) мав 600 крб. готівкою, яку отримав від розпродажу всього свого майна.

Ладижинський волосний старшина подав відомості про родини бажаючих переселитися станом на 9 лютого 1906 р. У 16 селянських родин із с. Скибинці налічувалося 106 осіб (54 чоловіків та 52 жінки), з них працездатного віку – 54 особи (29 чоловіків та 25 жінок). Родин, де на переселення йшло від 3-х до 5-ти осіб, було 6, від 6-ти до 10-ти осіб – 8, від 10-ти до 15-ти – 2. Середній вік голів селянських родин становив 34,3 роки. За чисельністю працездатних осіб родини поділялися на такі групи: двоє працездатних було у 8 сім'ях, троє – в 2-х, четверо – в 3-х, п'ятеро – в 1-ій, семеро – в 1-ій, восьмеро – в 1-ій.

На наш погляд, такі віково-статеві характеристики родин селян, що мали намір переселитися, давали змогу розраховувати на успішне господарювання на новому місці.

За прийнятою українськими вченими методологією, 10 родин з 15-ти, які мали на той час польову землю, слід зарахувати до бідняків, 5 – до середняків. Якщо ж ураховувати не лише польову, але й присадибну і сінокошу землі, то виявиться, що бідняцькими (що мали до 4-х десятин землі) потрібно вважати 9 родин. Інші 6 родин мали від 4-х до 6,65 десятин. Жодна із сімей майбутніх переселенців за майновими показниками не належала до заможних.

Більшість сімей мала лише один будинок, але коливання у вартості цих будинків, за даними волосного старшини, було дуже великим – від 40 до 1200 крб. Три родини мали два будинки, а одна – три.

У селян були різноманітні господарські будівлі: клуні, сараї, амбари. Деякі з цих споруд могли коштувати дорожче за якийсь будинок. Так, у Д. Чернеги було 2 клуні вартістю 180 крб., 2 сараї (90 крб.), амбар (50 крб.); у П. Котика були клуня (100 крб.) і сарай (50 крб.); у М. Кузьменка – клуня (100 крб.) і сарай (100 крб.) тощо. Вартість клуні коливалася від 25 до 100 крб., сарая – від 5 до 100 крб. Лише один селянин мав господарську споруду несільськогосподарського призначення – кузня П. Олійника коштувала 30 крб.

До рухомого майна родини А. Мартинюка належало двійко коней (40 крб.); Д. Чернеги – пара волів (100 крб.) і телиця (30 крб.); Н. Скрипки – пара волів (90 крб.), корова (40 крб.) і теля (12 крб.);

П. Котика – корова та віл (45 крб.); М. Кузьменка – бик і корова (45 крб.); Н. Подкупняка – телиці (25 крб.) [11, 28–33].

Можливо вважати, що і ця група подільських переселенців здебільшого була достатньо забезпечена матеріально, щоб розпочати господарювання на нових землях. Лише 2 сім'ї мали майна на суму менш, ніж 500 крб.

Найзаможнішою із родин переселенців із с. Скибинці можна вважати сім'ю П. Котика, майно якої оцінювалося в 2145 крб. (429 крб. на особу). Однак 56% вартості її майна становив неймовірно дорогий будинок, який навряд чи купив би хтось із односельчан. Навряд чи ця родина виручила б від продажу свого майна більше ніж 1500 крб. (близько 300 крб. на особу). Ця сім'я у такому випадку буде найбільш матеріально забезпеченою з переселенців.

За нашими підрахунками, на одного члена селянської сім'ї при розпродажу всього майна припадала б така сума (у крб., копійки заокруглено): А. Скрипки – 242; М. Кузьменка – 239; Ф. Гуцала – 208; П. Скрипки – 176; О. Лукіяненка – 162; Д. Чернеги – 161; Н. Скрипки – 159; М. Пеленюка – 143; Н. Подкупняка – 136; І. Держко – 132; А. Мартинюка та Т. Швеця – по 117; Ф. Лісового – 109; І. Осепчика – 86; П. Олійника – 82.

Після російсько-японської війни 1904 р. Подільська губернія поступово вийшла на одне з перших місць за чисельністю переселенців до Північного Казахстану. Так, восени 1908 р. за Подільською губернською землевпорядною комісією було закріплено 1066 переселенських ділянок на території Аккульської і Мурзабеківської дільниць III-го підрайону Кустанайського повіту та Аккаргинської дільниці X-го підрайону того ж повіту. Всього це становило 3% від усіх ділянок 4-х повітів Тургайсько-Уральського переселенського району. За цим показником Поділля посіло 3 місце, поступаючись Аккерманському земству Бессарабської губернії (5,6%) та Верхньодніпровському земству Катеринославської губернії (3,7%), але випереджаючи такого лідера переселенського руху як Полтавщина (1,02% – 7-ме місце) [12, 47].

Отже, за даними дослідників початку ХХ ст. й архівними матеріалами, соціальне обличчя селян-переселенців із Подільської губернії вимальовується в цілому так: на переселення йшли родини з великою питомою вагою чоловіків працездатного віку, хоча в період Столипінської аграрної реформи до переселення стали вдаватися і менш забезпечені робітниками родини. Середньостатистична сім'я офіційних переселенців з Поділля на початку ХХ ст., порівняно з переселенцями з інших губерній європейської Росії, була краще матеріально забезпеченою.

1. Якименко Н.А. *О социальном составе крестьян-переселенцев в России 80-х годов XIX – начала XX века // Отечественная история.* – М., 1993. – №1.
2. Махотін О.А. *Переселення подолан в межах Російської імперії у післяреформенний час (1861–1917 рр.) // Матеріали ІХ-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції.* – Кам'янець-Подільський, 1995.; Мельник Е.М. *Переселення подолан в Сибір і на Далекий Схід (друга половина XIX – XX ст.) // АCADEMIA на пошану професора Л.А.Коваленка.* – Кам'янець-Подільський, 1997.; Мельник Е.М., Махотін

- О.А. Еміграція подолян в інші країни світу (друга половина XIX – початок XX ст.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т.1 (3).; Макарова О. Переселення подолян з території сучасної Хмельниччини на Далекий Схід на початку XX ст. // Хмельниччина: Дивокрай. – Кам'янець-Подільський, 2004. – №1-2.
3. Макарова О. Селянське господарство подолян-переселенців удома і в місцях нового оселення (кінець XIX – початок XX ст.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т.4.
 4. Азиатская Россия. – СПб., 1914. – Т. 1: Люди и порядки за Уралом.
 5. Бежкович А.С. Украинцы-переселенцы южной части Семипалатинской губернии. – Б.м., [1927].
 6. Кабузан В. Дальневосточный край в XVII – нач. XX вв. (1640–1917): Историко-демографический очерк. – М., 1985.
 7. Якименко Н.А. Переселение крестьян на Дальний Восток в конце XIX – начале XX в. (на примере выходцев с Украины) // Хозяйственное освоение русского Дальнего Востока в эпоху капитализма. Сборник научных трудов. – Владивосток, 1989.
 8. Мицюк О. Про переселення на Амур та в Уссурійський край. – К., 1908.
 9. Кам'янець-Подільський міський державний архів (далі – КПМДА). – Ф. 112. – Оп. 2. – Спр. 18222.
 10. КПМДА. – Ф. 112. – Оп. 2. – Спр. 18217.
 11. КПМДА. – Ф. 112. – Оп. 2. – Спр. 18230.
 12. КПМДА. – Ф. 46. – Оп. 1. – Спр. 99.

О. Є. Пилипенко, В. П. Єфіменко

СЕЛЯНСЬКИЙ ФАКТОР У ДІЯЛЬНОСТІ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ЕКСПОРТНОЇ ПАЛАТИ*

Наукову статтю присвячено важливій і недостатньо дослідженій у вітчизняній науці проблемі – організації зовнішньої торгівлі в Російській імперії і, зокрема, на українських землях. Ця проблема є, на думку авторів, актуальною з огляду на умови економічної розбудови та інтеграційних процесів незалежної української держави, оскільки дозволяє з'ясувати, яким чином ці процеси розвивалися в історичному минулому українського народу.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше досліджено діяльність та роль Південно-Західного відділення Російської експортної палати в м. Києві. До наукового обігу вводяться нові документи і факти, які дозволяють проаналізувати особливості організації зовнішньоторгівельних операцій на українських землях.

Україна наприкінці XIX ст. у територіальній спеціалізації господарства сформувалася як аграрно-промисловий район Російської імперії із сільськогосподарською товарною спеціалізацією та відносно розвиненою видобувною промисловістю. У сільському господарстві значного розвитку набула зернова спеціалізація сільського господарства України, яка суттєво вплинула на стан тваринництва. Вивіз сала, шкір, хутра швидко скорочувався з 2322 тис. пуд. у 1895-1899 рр. до 1340 тис. пуд. Вг 1910-1913 рр., зокрема експорт тваринного сала скоротився з

445 тис. пуд. до 29 тис. пуд., а вивіз шкір із 324 тис. пуд. до 112 тис. пуд. [1, 15].

На падіння питомої ваги продукції тваринництва в експорті сільськогосподарської продукції України неабияк вплинула гостра конкурентна боротьба на світовому ринку, внаслідок якої збільшувалися поставки м'яса, шкіри, ворсу та сала на світовий ринок з Австралії, Канади, Нової Зеландії та Південної Африки. Крім того, зріс попит на тваринницьку продукцію з боку вітчизняної промисловості.

З України вивозилися яйця та тваринне масло. Ця продукція тваринництва відправлялась на зовнішній ринок переважно через балтійські порти та західний сухопутний кордон. Вивіз живого скоту, який наприкінці XIX ст. досягнув значного обсягу, на початку 90-х років значно скоротився. Так, якщо протягом 1895-1999 рр. з українських портів (головним чином через Одесу), було вивезено живого скоту на суму понад 7 млн. крб., то в 1910-1913 рр. – лише на суму 4 млн. крб. [1, 17].

Загальний обсяг торговельного обороту Росії під впливом Першої світової війни суттєво знижується. Так, уже в 1914 напіввоєнному році обсяг товарообороту становив вже 71 % обігу 1913 року. Дещо меншою мірою ця тенденція стосувалася Європейських і Чорноморських кордонів України. І хоча в цьому регіоні ввіз товарів у другій половині 1915 року був нижчий від обсягу ввозу другої половини 1913 року, але в цілому до кінця війни ввіз товарів до України перевищував вивіз. Ввіз 1915 р. становив 483,3 млн. крб., а в другій половині 1915 р. – 657 млн. крб. Зростання ввозу дещо уповільнювалося протягом зимових місяців (особливо у січні – лютому).

В цілому можемо констатувати, що в зазначений період переважав пасивний баланс у зовнішній торгівлі України і Російської імперії в цілому: ввіз 1916 р. перевищив ввіз мирного часу протягом вже першого півріччя. Вивіз 1916 р. (2186587 крб.) становив уже 26 % ввозу (839990 тис. крб.) [2, 18].

Змінилась і кон'юнктура імпорту в цей час. Перше місце в ньому протягом мирного часу посідала група: руди, метали та вироби з них. Друга група – „прядильні матеріали та вироби з них». У 1915 р. ці групи посідали ті ж самі місця. Третє місце посідала група „Одяг та галантерейні товари». В 1916 р. найбільше зріс імпорт канцелярських товарів (на 235 % від суми ввозу мирного часу). По всіх інших групах товарів спостерігалось зменшення імпорту порівняно з попереднім періодом. Водночас війна значно змінила кон'юнктуру українських товарів [3, 4].

До початку XX століття в Росії не було взагалі експортних організацій, хоча потреба в них відчувалася давно. Не лише в офіційних, а й у неофіційних колах не порушувалося питання про організацію закладів, аналогічних товарним музеям Західної Європи. Можна стверджувати, що в цілому це питання не порушувалося на належному рівні навіть у спеціальній пресі.

Щорічно Україна і Росія продавали товарів на сотні мільйонів карбованців, але в них не було правильної організації збуту. Ще гірше організована була справа з закупівлею продуктів іноземного виробництва.

Українські купці часто купували товар, який першим потрапляв під руку, не вивчаючи категорію тотожного товару. Саме цим пояснюється та